

ABSTRACT

The subject of our study is to investigate ancient cities around Bodrum and Milas. We found out that there are 27 ruins. Of Course, the main reason for this is that the area is on the way of a busy sea transport and that it has a very suitable natural surrounding for settlement of people and making a living for them. However the change in political, social and economical conditions in the course of history caused some of these settlements to lose their importance and consequently to disappear fully.

Etymological studies proved that such suffixes as *asa*, *nd* and *ss* in the names of many settlements in the area are characteristics of Anatolia. Some place names with these suffixes take place in Western Anatolia as well as in some Aegean Islands and is Greece. The fact that these names cannot be explained in Greek proves that such place names are given by the people living in Anatolia and moving to Greece later.

The relics of ancient cities are of touristic importance. But, this potentialty of ruins haven't been utilized enough yet. We believe that they will be important touristic centers of attraction if their surroundings are well-organized and if they are advertised.

1. GİRİŞ

1. Araştırma Bölgesinin Konumu ve Başlıca Doğal Çevre Özellikleri

Büyük Mendere's'in kuzeyindeki Ceviz ve Karanlık dağları, doğuda Babadağ, Honaz Dağı, Bozdağ ve Dalaman Çayı ile çevrili Anadolu'nun güneybatı köşesine eski zamanlarda *Karya* denilirdi. Bu saha, Fethiye dışta kalmak üzere; bugünkü Muğla İli ile Aydın İli'nin güneyi ve Denizli İli'nin güneybatısını içine alıyordu. Kuzeyi İyonya ve Lidya; doğusu Frikya, Kibiratis ve Likya ile sınırlanmıştı. Batısını Ege Denizi, güneyini Akdeniz çeviriyordu¹.

Araştırma bölgemiz, bu yörenin batısında yer alan bugünkü Bodrum ve Milas ilçelerinin yönetim sınırları içinde kalan sahayı kapsamaktadır (Şekil 1).

Şekil 1: Araştırma Bölgesinin Lokasyon Haritası

¹AKARCA, A.-AKARCA, T., 1954, Milas Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi. İstanbul Matbaası, İstanbul, s. 53.

Bölge arazileri, oldukça engebelidir. Bir bütün olarak, sahanın kuzeydoğusunda ve doğusunda uzanan dağlar, *Batı Menteşe Dağları* diye adlandırılır. Bu dağların eteklerinde platolar yer alır. Kuzeybatıdaki İlbira Dağı, Beşparmak Dağları'na koşut olarak uzanır ve ondan Çamiçi-Selimiye çöküntü alanıyla ayrılır. Hamzabey Ovası'nın güneydoğusundaki Yaran Dağı, bu dağın uzantısı durumundadır. Gökova Körfezi'ne egemen durumda yükselen sözkonusu kütle, batıya doğru alçalarak Bodrum Yarımadası'na uzanır. Bodrum'un kuzeybatısında 690 m. yükseltili Oyuklu Dağı'nı oluşturur.

Dağlık ve tepelik alanlar ile platolar dışında kalan düz ya da az eğimli yeryüzü şekillerine, akarsuların denize açıldığı kesimlerle vadi boylarında rastlanır. Bölgenin en geniş ovası, çok sayıda büyüklü küçüklü düzlüğün birleşmesinden oluşan Milas Ovası'dır.

İnceleme alanımızdaki dağların genellikle kıyıya koşut oluşu, çok girintili çıkıntılı bir kıyı oluşmasına yol açmıştır.

Akdeniz ikliminin etkisi altındaki bölgede, yazlar sıcak ve kurak, kışlar ılık ve yağışlıdır. Bu iklim özelliklerine-bağlı olarak, sahanın doğal bitki örtüsü de tipik Akdeniz karakterindedir. Şiddetli yaz kuraklıklarının yaşandığı ve geçirimli kalker kayaçların geniş yer kapladığı bölgede, su kaynakları azdır. Bu yüzden de, özellikle yaz aylarında büyük su sıkıntısı çekilmektedir.

Arazilerininin dağlık ve engebeli oluşu, yakın zamana değin inceleme alanımızın Anadolu'nun içleriyle ulaşım bağlantıları kurmasını güçleştirmiş ve yöre, bir ölçüde çevresinden kopuk kalmıştır. Buna karşılık, sahanın kıyıları, işlek denizyolları üzerinde bulunmaktadır. Bu da çok eski dönemlerden beri Ege Denizi çevresindeki gemici ve tüccar kavimlerin bu kıyılara gelip yerleşmelerine ve buralarda deniz ticaretine dayanan canlı bir ekonomik yaşamın doğmasına yol açmıştır.

II- YERLEŞMENİN TARİHİ GELİŞİMİ

Karya yöresinin tarih öncesi dönemini aydınlatıcı araştırmalar henüz az sayıdadır. Bu yüzden, yörenin yerli halklarına ilişkin bilgiler tartışmalıdır. Eski Yunanlı yazarlar, Karlar'ı, Leleg ve Pelaglar'la birlikte Ege'nin en eski halkı olarak gösterirler². Karlar ve Lelegler, M.Ö. III. binde Ege adalarını hâkimiyetleri altına almışlardı. Denizcilik ve korsanlıkta şöhret kazanmış olan Karlar'ın adalar üzerindeki hâkimiyetlerine M.Ö. II. binde Girit'in efsanevi kralı Minos tarafından son verilmiştir. Bir müddet Minos hâkimiyetinde yaşadıkten sonra Anadolu'ya göçmüşler ve Karya'ya kendilerinden önce yerleşmiş olan

²AKARCA, A.-AKARCA, T., 1954, a.g.e., s. 55.

Lelegler'i tedricen dağıtarak ezmişlerdi. Mausolos zamanında Bodrum Yarımadası'nda sekiz Leleg kenti vardı.

Homeros'un destanlarında, Karlar ve Lelegler Asya kaynaklı olarak gösterilmektedir. Savaşçı bir topluluk olan Karlar, İyon ve Dor göçleriyle gelenlere karşı sonuna dek direnmiş, kimileri de içerilere çekilmiştir. M.Ö. I. Yüzyıl'da yaşamış olan coğrafyacı Strabon'a göre Karya kelimesinin kökü sorguçu miğferden gelir³.

M.Ö.II. binin ikinci yarısında Akalar, Batı Anadolu kıyılarına yerleşmişlerdir. Bodrum'un 9 km. batısındaki Müskebi (Ortakent) nekropolünde yapılan kazı çalışmalarıyla, Batı Anadolu'daki bu Aka/Miken yerleşmelerinin varlığı kesin olarak saptanmıştır. Müskebi gömüt buluntuları, M.Ö.XV. yüzyıl sonlarından, M.Ö.1200'lere değin bu yörede yerleşildiğini göstermektedir⁴.

M.Ö.XII. yüzyıl başlarındaki Ege Göç Kavimleri hareketi sonucunda Hitit Devleti yıkıldı. Bundan yararlanan Akalar, bir kez daha Batı Anadolu'ya göçtüler ve yerleştiler. Bodrum yöresindeki Çömlekçi, Asarlık ve Drimil'de (yeni adı Gökçebel) ortaya çıkarılan Geç-Miken (Submiken) çanak-çömleğin ve mezarların bu göçlerle ilgili olduğu saptanmıştır⁵.

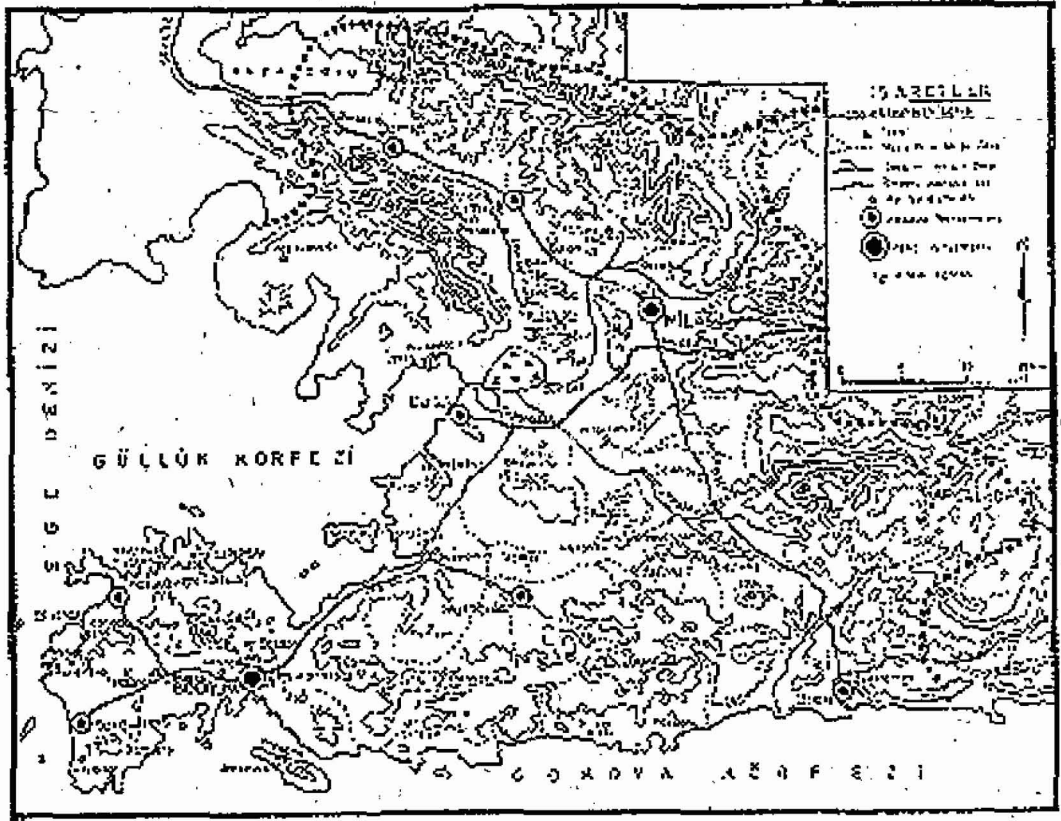
İyon ve Aiol göçleri sırasında, İyonlar'ın bir bölümü Karya kıyılarına yerleştiler. Daha sonra Dorlar, Reşadiye ve Bodrum yarımada kıyılarına yerleşerek, buralarda yeni yerleşim merkezleri kurdular. En ünlü iki Dor yerleşmesinden Halikarnassos'u (diğeri Knidos), Yunanistan'ın Argos bölgesindeki Troizen yöresinden gelenler kurmuştur (Şekil 2).

Dorlar yalnızca kıyılarda yerleşirken, Karlar, iç kesimlerde Mylasa (Milas) ve Keramos (Ören) gibi yerleşmelerde oturuyorlardı.

³AKARCA, A.-AKARCA, T., 1954, a.g.e., s. 54.

⁴BOYSAL, Y., 1967, "Müskebi Kazısı 1963 Kısa Rapor" Belleten, Sayı 121, Ankara, s. 67-68.

⁵TUNAKAN, S., 1964, "Bodrum-Drimil Kazısı İskeletleri", Belleten, Sayı III, Ankara s. 361-371.

Şekil 2: Araştırma Bölgesinde Antik Kentlerin Dağılımı.

Ege göçlerinden sonra Anadolu'nun batı ve güney kıyılarında M.Ö. IX. yüzyıl sonu ile M.Ö. VIII. yüzyıl başları arasındaki devrede *Polis* denilen kent devletleri kuruldu. Coğrafi yapısının son derece engebeli oluşu nedeniyle, Karya'da köyler gelişmişti. Bu köyler, *Koinon* denen birlikler oluşturuyorlardı. Bugün bunlardan 10 tanesinin ismi bilinmektedir. Başlangıçta ortak bir tanrıya tapınma, onun adına şenlikler düzenleme amacıyla kurulan bu köy birlikleri, özellikle bölgenin iç taraflarında M.Ö. II. yüzyılda yarı siyasal bir nitelik kazanmıştı. Toplantılarda kent devletleri gibi kararlar alınır, kişilere yurttaşlık ve benzeri haklar sağlanırdı. Bu köy birliklerinden başka, Karya'da ulusal denebilecek iki büyük *koinon* vardı. Bunlar, Mylasa'da Zeus Korios Tapınağı'nda toplanan *Karya Koinonu* ve Stratonikeia'da Khrysaoreus Tapınağı'nda bir araya gelen *Khrysaoreis Koinonu* idi⁶.

Bu arada Halikarnassos; Kos, Knidos ve Rodos Adası'ndaki Lindos, Kamiros ve İalysos adlı Dor kentleriyle birlikte, *Hekapolis* birliğini oluşturdu.

⁶AKARCA, A.-AKARCA, T., 1954, a.g.e., s.56-57.

Bu birliğe bağlı kentler, 4 yılda bir Knidos'ta Tryopion Apollon onuruna şenlikler (Dorreia) düzenlediler⁷.

M.Ö. VII. ve M.Ö. VI. yüzyıllarda Lidya egemenliğinde olan Karya, M.Ö. 545'te Persler'in eline geçti. Persler egemenlikleri altına aldıkları bölgeleri satraplıklarla (Khşatrapa) yönetiyorlar, yönetime kendilerine bağımlı kişileri seçiyorlar. Karya, batı kıyı bölgesiyle birlikte İuma (İyon) Satraplığı'na bağlandı. Halikarnassos, bu dönemin en önemli sanat ve kültür merkezlerinden biri hâline geldi. Mausolos (M.Ö. 377-351) zamanında satraplığın merkezi Mylasa'dan buraya taşındı.

Mausolos'un ölümünden sonra yaşanan yönetim kargaşası, Büyük İskender'in Anadolu'yu ele geçişi, ölümünden sonra generalleri arasındaki savaşlar bir ölçüde Karya'yı da etkiledi. Kentler sık sık yıkıma uğradı, yeniden kuruldu. Halikarnassos da bunlardan biriydi.

Roma Dönemi'nde, kıyı yerleşimlerindeki deniz ticaretine dayanan ekonomik yaşam, Ege Denizi tüccar halkının da ortak çabalarıyla gelişti. Eski kolonilerin halkı, yerel halkla giderek kaynaştı. Helenist kültür ağırlığını korudu. Ancak, Roma'nın köleleştirme politikası, Ege Denizi çevresindeki toplulukların ortak kültürel ve ekonomik gelişimini durdurdü. İstilâcı bir güç olan Romalılar, Güney Ege'de ve Akdeniz'de yaygın bir korsanlık eylemine geçtiler. Kıyı bölgesindeki denizcilik hareketlerine karşın, Karya'nın iç kesimleri Romalılar zamanında önemli herhangi bir siyasal değişime tanık olmadı.

Roma İmparatorluğu 395'te ikiye ayrılınca, Karya yöresi Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'na bağlantı. Bu dönemde yöre, sosyal, kültürel ve iktisadi hayat bakımından nispeten önemsiz bir yöre olarak kaldı.

Karya'da, Zeus kültü yaygındır. Tanrının, değişik adlarla anılan tapınım yerleri vardı. Stratonikera'daki Zeus Krysaoreus Tapınağı, Labranda'daki Zeus Tapınağı Mylasa'daki Zeus Korios Tapınağı, Zeus Osogoa Tapınağı, en önemlileri arasında sayılabilir. Labranda'daki tapınak, büyük taş döşeli *Kutsal Yolla* Mylasa'ya bağlıydı. Tapınımı çok yaygındı. Karya satrapları onu Devlet Tanrısı saymışlardı⁸.

Karya'da Apollon kültü de çok yaygındır. İaos (Kıyıkışlacık Köyü), Olymôs (Kafaca Köyü) ve Hydai'de (Damlıboğaz Köyü) Apollon-Artemis ortak tapınım kültürleri yanında, Dionysos da önemlidir. Kentteki tiyatro Dionysos'a adanmış; burada müzikli, dramatik oyunlar, şenlikler düzenlenmiştir.

⁷Herodot Tarihi (Çeviri: M.Ökmen), Remzi Kitabevi, İstanbul, 1973, Birinci Kitap, 144.

⁸AKARCA, A.-AKARCA, T., 1954, a.g.e., s. 83-86.

Milas'ın 14 km. kuzeydoğusunda Kalnağıl Köyü'nde, eski Kar adını taşıyan Tanrı Sinuri'ye tapınılıyordu. Rahip ailesinin anıtgömütü tapınağın yanındaydı. Yakınındaki köye de "Hiera-Kome" (Kutsal köy) deniliyordu⁹.

Roma Dönemi'nde imparator kültü yaygınlaşınca, onlar adına tapınaklar yapılmıştır. Mylasa'da, Augustus dönemine tarihlenen Korint düzenindeki, Podyumlu tapınak bunlardandır. Karya bölgesinin yüce tanrısı Zeus'la bir tutulan Augustus için yapılmıştı.

Çok dağlık, aşılması güç bir bölge olması yüzünden, Helenizm gibi, Hıristiyanlık da yöreye geç gelmiştir. Eski tanrılarına çok bağlı olan Karyalılar arasında Hıristiyanlık uzun savaşımın sonucu, ağır ağır yayılmıştır. St. Jean Efesos'a M.S. I. yüzyılda geldiği hâlde, V. yüzyılda bile Mylasa'da küçük bir Hıristiyan topluluk vardı. Kuzeyi ve güneyi dağlarla çevrili bir bölge olan Latmos'ta, VII. yüzyılda Sina yarımadası'ndan ve Yemen'den kaçan kimi Hıristiyan rahipler manastırlar kurmuştur. Hıristiyanlığın resmi din olarak kabulünden sonra Karya, metropolitik olmuştur. Metropolitliğin merkezi, adı Staupolis olarak değiştirilen Aphrodisias'tı (Aydın-Geyre). Karya'da buna bağlı 25 psikoposluk kurulmuştur. Bunlar arasında İasos, Bargylia, Keramos, Mylasa ve Halikarnassos da vardı. İasos, dönemin önemli kentlerindendi. Khalkedon (Kadıköy-İstanbul) Konsili'nde Karya'yı İasos psikoposu temsil etmişti. Karya Metropolitliği, 451'de İstanbul Patrikliği'ne bağlandı¹⁰.

1261'den sonra Menteşe Bey önderliğindeki Türkler, Karya yöresine yerleştiler. 1390'da, Yıldırım Bayezid yöreyi Osmanlı topraklarına kattı. 1402 Ankara Savaşı'nı kazanan Timur Anadolu beyliklerine eski topraklarını verince yöre, kısa bir süre yeniden Menteşe Beyliği'nin egemenliği altına girdi. Ancak, bu egemenlik uzun sürmedi. 1451'e değin zaman zaman Osmanlılar'a geçen yöre, bu tarihte II. Mehmed tarafından kesin olarak Osmanlı Topraklarına katıldı.

Önceleri sancak yönetim birimi durumuna getirilerek Kütahya merkezli Anadolu Eyaletine bağlanan Menteşeoğulları toprakları, 1836'da Aydın Eyaleti'ne katıldı. 1867'de Vilayetler Kanunu çıkınca, Menteşe Sancağı yine Aydın Vilayeti'ne bağlandı. 1903'te resmi kayıtlarda Aydın Vilayeti'ne bağlı bir sancak, 1916 kayıtlarında da bağımsız bir sancak olarak görünüyordu.

Menteşe Sancağı, 1919'dan 1921'e kadar İtalyan işgâlinde kalmış ve 1921'de tekrar Türkler'in eline geçmiştir. 1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla sancak Muğla merkez olmak üzere, ayrı bir il yönetim birimi

⁹AKARCA, A.-AKARCA, T., 1954, a.g.e., s. 112.

¹⁰AKARCA, A.-AKARCA, T., 1954, a.g.e., s. 62.

hâline getirilmiş ve Mentese ismi de tarihe karışmıştır. Bugün eski Mentese sınırları içinde, biri Kavaklıdere İlçesi'ndeki Mentese Köyü, diğeri de Milas İlçesi'ndeki Mentese Köyü olmak üzere, ancak iki köy bu ismi taşımaktadır.

İnceleme alanımızdaki Bodrum ve Milas kentleri, günümüzde, Muğla İli'ne bağlı ilçe yönetim merkezleri olup; Bodrum'un 31, Milas'ın ise 123 köyü vardır.

III- BÖLGEDEKİ BAŞLICA ANTİK KENTLER

Mylasa (Milas): Eski Mylasa kenti üzerinde kurulmuş olan bugünkü Milas, Soda Dağı (565 m.)'nın doğu etekleri ile bu dağdan ayrılan dört tepe üzerinde yer alır. Kentin adı, en eski kaynaklarda Mylasa; Ortaçağ ve daha yeni Batı kaynaklarında Milaso, Milaxo, Melaso, Melaxso olarak geçer¹¹. Adlardan birisi düşüncemize göre halkın söyleyiş şeklinde (Meles, Melas, Milas) biçimlenmiş ve son durumunu almıştır.

Adının sonunda bulunan *asa* eki Milas'ın kuruluş tarihinin oldukça eskilere dayandığını gösterir. En eski kaynak olan Stephanos Mylassa'yı bir efsaneye göre *Aiolia Adası*'nda oturan ve aioli soyundan gelen Mylassos'un kurduğunu kabul etmektedir. Buna göre kentin adı kurucusuna atfedilmektedir.

Milas kenti yakınlarında 1938 yılında İsveçliler tarafından yapılan arkeolojik kazılardan elde edilen maddi kültür belgeleri, kentin, M.Ö. II. binden itibaren iskân gördüğünü kanıtlamaktadır¹².

M.Ö. 440 yılında Pers egemenliğine giren Mylasa, Karya satraplığının merkezi oldu. Daha sonra M.Ö. 360 yılında satraplık merkezinin maousolos tarafından Halikarnassos'a taşınmasıyla önemini bir ölçüde yitirdi.

Mylasa, M.Ö. II. yüzyılda Hydai, Euromos, Olymos ve Labranda gibi küçük komşu kentlerini egemenliği altına aldı ve bu dönemde kentin sınırları azamî genişliğini buldu¹³.

Mylasa, Roma İmparatorluğu Devri'nde yaklaşık olarak 1958'lerde işgâl ettiği sahayı kaplıyordu. Bu dönemde, kent, kuzey Karya'dan gelip Alabanda ve Labranda'dan geçerek denize inen yolun üzerinde bulunuyordu. Milli ilâh Zeus Karios'un mabedi Mylasa'da olduğundan ve çevreden pek çok

¹¹ WITTEK, P., 1986, Mentese Beyliği (Çeviri: O.Ş. Gökyay). Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, s. 123.

¹² UYKUCU, K.E., 1968, İlçeleriyle Birlikte Muğla Tarihi, As Matbaası, İstanbul, s. 189.

¹³ AKARCA, A.-AKARCA, T., 1954, a.g.e., s. 76-79.

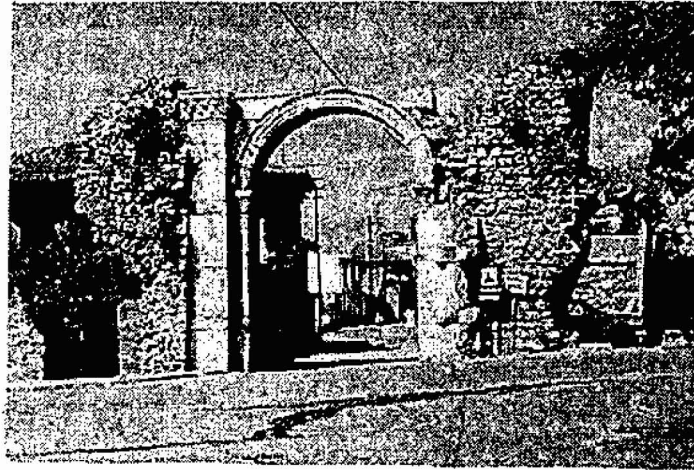
ziyaretçi çeken Zeus Labranda mabedi de pek yakınında bulunduğundan, kent Karya'nın dinî merkezi durumundaydı¹⁴.

Bizanslılar zamanında (M.S. IV. Yüzyıl) kent önemini yitirdi. V. yüzyılda yapılan Kadıköy konsülünde (451'de) temsil edilmemesi, bunun en büyük delilidir. Ancak sonraları Milas Piskoposluk merkezi oldu ve eski önemini tekrar kazanmaya başladı. Bu tarihten sonra VI. yüzyılın ikinci yarısına değin burada sekiz piskopos yaşamıştır¹⁵.

XIII. yüzyıldan sonra kesin olarak Türk egemenliğine giren Milas, Beylikler Dönemi ile Osmanlı idaresinde en parlak dönemini yaşamıştır. Beylikler Dönemi'nde Mentеше Beyliği'nin başkenti olmuş ve o sırada Anadolu'nun en güzel ve en büyük kentlerinden biri sayılmıştır¹⁶.

Milas Kenti, Türkiye Cumhuriyeti Devri'nde bir ilçe merkezi olarak gelişmesini sürdürmüştür.

Yaklaşık dört bin yıllık bir tarihi geçmişe sahip olan Milas'ta, bugün geçmişin izlerine hemen her yerde rastlamak mümkündür. Antik Mylasa Kenti'nin hemen batısında Soda Dağı'nda mermer ocaklarının bulunmaması, inşaat için gerekli malzemenin kolayca temin edilmesini sağlamış ve kentte pek çok resmî bina, tapınak, tiyatro, gymnasion, hamam ve su yolu yapılmıştı. Ancak bugünkü Milas eski kentin tam üzerinde kurulmuş olduğundan bu yapıların hepsi tahribe uğramıştır. Hâlen kentteki ilk çağ eserleri olarak, şur kalıntıları, Baltalı Kapı (Fotoğraf 1), Gümüşkesen Anıtı (Fotoğraf 2), Zeus Karios Tapınağı ve Roma gömütleri vardır.

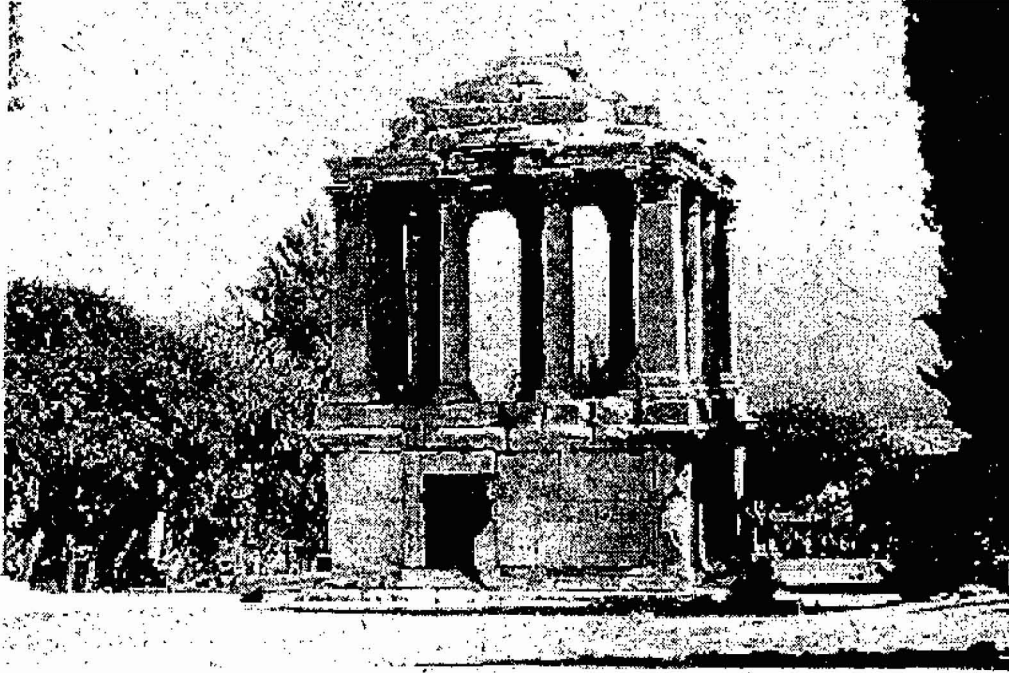
Fotoğraf 1: Milas'taki Baltalı Kapı

¹⁴AKARCA, A.-AKARCA, T., 1954, a.g.e., s. 76.

¹⁵UYKUCU, K.E., 1968, a.g.e., s.191.

¹⁶WITTEK, P., 1986, a.g.e., s.65-66.

Labranda (Kargıcak): Zeus Tapınağı ile tanınan bu kent, Milas'ın kuzeyinde Çomakdağı yamaçlarındaki Kocayayla'da kurulmuştur (Şekil 3). Milas'a 13 km. uzaklıkta ve deniz seviyesinden yaklaşık 700-800 m. yükseklikteki Labranda, tüm Milas Ovası ile tüm Güllük Körfezi'ne hakim bir görüş açısına sahiptir. Çam, kestane, meşe ve çınar ağaçlarıyla kaplı olan bu yaylanın, suları da boldur. Adını *çift yüzlü balta* anlamına gelen *Labrys*'ten almıştır. M.Ö.IV. yüzyılda Karya satrapları döneminde yapılan tapınak ve çeşitli dinsel yapılarla kent, Zeus Labrandos'a adanmıştır. Kent, Milas'a 12 780 m. uzunluğunda ve 5 m. genişliğinde büyük bloklarla döşenmiş kutsal bir yolla bağlı idi. Bu yolun başlangıcı, Milas'taki *Baltalı Kapı*'dir. Buradan başlayan kutsal *tören yolu*, yaklaşık bugünkü güzergâhı izliyordu. Labranda'da Milas Propyleea'sından (anıtsal giriş kapısı) kente girilirdi (Fotoğraf-3).

Fotoğraf 2: Milas'taki Gümüşkesen Anıtı

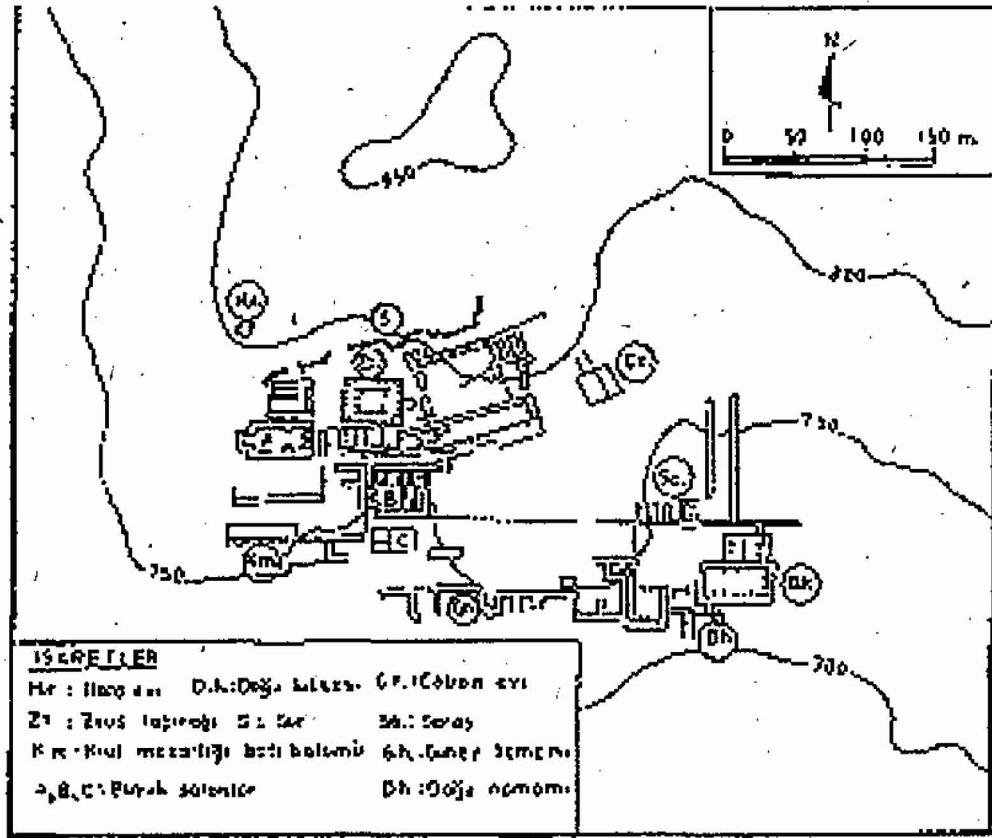
Kentin üst tarafında inşa edilen Zeus Labrandos Tapınağı, önce ötü iki sütunlu olarak yapılmıştı. Hidrieus Dönemi'nde (M.Ö.351-344) İyon düzeninde cephede 6, yanlarında 11 tek sıra sütunlu olarak yeniden inşa edilmişti. 16m.x25 m. boyutlarında bir alana oturtulmuştu. Tapınağın güneyinde tapınak setine dayanarak oluşturulan bir sıra depo bulunur.

Mabedin kuzeyinde yer alan yapı, rahipler evidir. Buna bitişik olan yapı ise Labranda'nın en çarpıcı yapılarından biri olan Andron binasıdır. Bu bina, muhtemelen hem kutsal yerin arşivi, hem de rahiplerin çalıştığı ofis ve kutsal

ziyafetlerin verildiği yer olmalıdır. Bunun dışında, tapınağın güneyinde iki andron daha vardır. Bunlar da, aynı amaçla yapılmış binalardır. Tapınağın bulunduğu tepede 12 kuleli bir kale kalıntısı vardır. Mabedin doğu ve batısında iki kapı kalıntısı bulunmaktadır.

İkiztaş: Beşparmak-Çomakdağı silsilesi üzerindeki İkiztaş Köyü'nün batısında, köy mezarlığının bulunduğu sahada antik bir köy harebesi vardır. Kayalara oyulmuş üzeri kapaklarla örtülü mezarlara köy yerleşim alanının batısında, güneybatısında ve güneyinde rastlanmaktadır. Köye ismini veren iki dik ve yüksek kaya antik devirde kale olarak kullanılmıştır. Bunlardan doğudakinin üzeri düz olup, kazılınca pek çok tuğla çıkmaktadır.

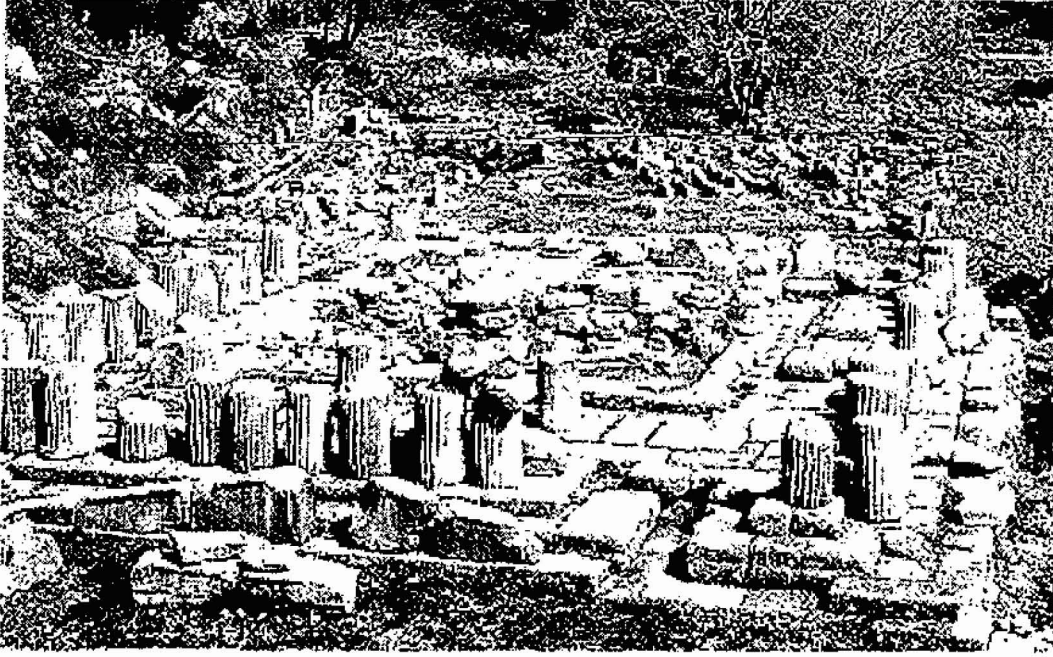
Narhisar: Yine bu dağ silsilesi üzerinde, bugün halk arasında *Narasar* olarak telâffuz edilen Narhisar Köyü'nün yerinde eski *Narasa* bulunuyordu. Bu, Mylâsa ve Pidasâ gibi *asa* eki ile biten Anadolu'nun eski coğrafya adlarından olup, zamanımıza hemen hemen hiç değişmemiş olarak intikal etmiştir. Burada Zeus Narasos'a ibadet ediliyordu¹⁷.

Şekil 3: Labranda'nın Planı

¹⁷AKARCA, A.-AKARCA, T., 1954, a.g.e., s. 129.

Fotoğraf 3: Labranda'nın Genel Görünüşü

Viran (Kayaören): Önceleri ismi Ören iken sonra Viran'a, günümüzde de Kayaören'e çevrilmiş olan köyü doğusunda Asar denen, çift surla tahkim edilmiş, sarp ve oldukça büyük bir yerleşme yeri vardır. Çok kayalık olan bu mevkiide tahkimat kayalar arasındaki gediklerin kuru duvarla örülmesi ile sağlanmıştır. Zirvede duvar kalınlığı 1.50-1.85 m. arasında değişen bir iç kale yükselir. Bu kalenin güney tarafında olan kapısı 1.05 m. yüksekliktedir. Birçok evlerin kapı söğeleri sağlam hâldedir. Asar'ın güneyinde *Gavur Yatağı* denen yerde sur dışı bir yerleşme yeri vardır. Bu dağın batı yamaçlarında çok sayıda kaya mezarı bulunmaktadır.

Herakleia (Kapıkırı): Tarihin en eski kentlerinden olan Herakleia, Bafa Gölü'nün doğu kıyısında, Beşparmak (eski Latmos) Dağları'nın güneybatı eteklerinde yer alır. Bu antik kente, Milas-Söke karayolunun 25. km. sindeki Çamiçi (eski adı Bafa) Kasabası'ndan ayrılan yaklaşık 10 km. lik bir yolla ulaşılır. Bugün eski kentin üzerinde Kapıkırı Köyü kurulmuştur.

Burada ilk kez 1913'te Krischen, daha sonra da A. Perschour araştırmalar yapmış; henüz arkeolojik kazılar başlamamıştır. Kentin eski Latmos Körfezi kıyısında M.Ö. VIII. yüzyılda kurulduğu sanılmaktadır. İlk kent bugünkü örenyerinin biraz doğusunda kurulmuş ve ismi Herakleia değil, Latmos'tu. Kentin sahip olduğu araziye de, *Latmia* deniliyordu¹⁸.

¹⁸AKARCA, A.-AKARCA, T., 1954, a.g.e., s. 138.

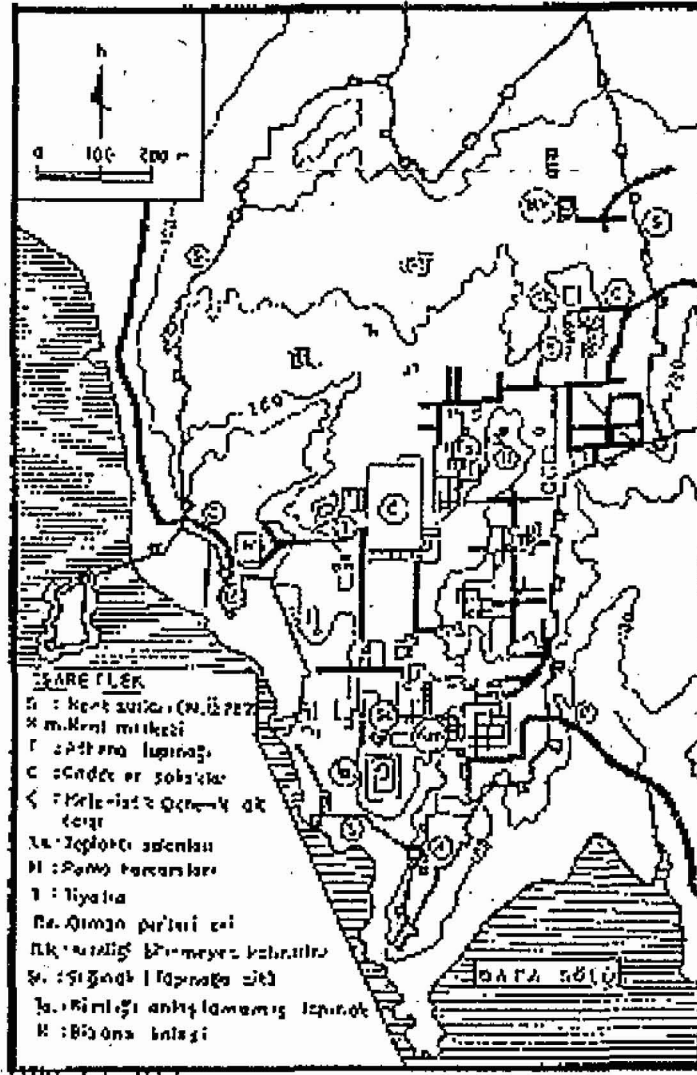
M.Ö.V. yüzyılda Attika-Delos deniz birliğinin üyesi olan kent, bu yüzyılın sonunda Karya Satrabı Mausolos'un eline geçmiştir. Bu devrede şimdiki örenyerinin bulunduğu yere nakledilerek, eski bir mitoloji kahramanı olan Herakles (Hercule)'e izafeten, Herakleia adını almıştır¹⁹. Herakleia, Tarih devrinin başlangıcına kadar deniz olan Latmos Körfezi kenarında bir kıyı kenti idi. Körfezin ağzı zamanla Büyük Menderes'in (Meandros) taşıdığı alüvyonlarla dolmuş ve bu birikintilerin meydana getirdiği bataklık ile denizden tamamen ayrılarak 15 km. uzunlukta ve 10 km. genişlikte bir göl hâlini almıştır. Bu da, kentin gelişimini olumsuz yönde etkilemiştir.

Bizans Dönemi'nde ise Bafa Gölü, kıyıları ve küçük adacıklarıyla manastırların kurulması için çok elverişli bir yer olmuştu. Sina Yarımadası ve Yemen'den gelen Hıristiyan rahipleri VII. yüzyılın ilk yarısında bölgedeki ilk manastırlarını kurmuşlardır. Bölgenin yapısından dolayı, kısa sürede manastırlar ardı ardına yapılmaya başlandı. Bu durum, Latmos bölgesine Türk akınlarının başlamasına kadar devam etti. Türk akınlarının yanı sıra, manastırların kendi aralarındaki nüfuz kavgaları da hiç eksik olmuyordu. Bu nedenle, rahipler ve keşişler birbirlerine karşı da kendilerini savunmak zorundaydılar. Bunun için, manastırların çevreleri bir veya iki sıra surla çevrilmiş olup, bunlar, manastırdan çok âdeta bir kaleyi andırıyordu. Herakleia, IX. yüzyılda bir piskoposluk merkezi idi. Böylece kent, kaybettiği önemini tekrar kazanmıştı.

Herakleia Kenti'nin kalıntıları, eski devirlerdeki yapılar ve Bizans Devri'ndeki yapılar olmak üzere, iki bölümde incelenir.

Eski Devirlerdeki Yapılar: Oldukça engebeli bir arazi üzerinde kurulmuş bulunan eski çağın bu büyük kenti, kendini dış saldırılardan korumak için bir surun içine çekilmiştir (Şekil 4). Bu surlar, büyük ve küçük olmak üzere, iki bölüme ayrılabilir. Arazininin hâkim noktaları üzerinden geçen ve denizden 350 m.ye kadar yükselen büyük sur halkasının bütün çevresi 6.5 km.dir ve 65 kulesi vardır. Surun en fazla tahkim edilen tarafı limanı koruyan yedi kuleli deniz kalesidir. Güneye doğru uzanan kayalık burun limana doğal bir dalgakıran vazifesi görüyordu. Sur dışında ayrıca gözetleme ve savunma kuleleri vardır. Bunlardan denizden 500 m. yükseklikteki gözetleme kulesi, bütün kente ve körfeze hâkimdir. Küçük surların çevresi 4.5 km.dir ve 50 kule ile tahkim edilmiştir. En yüksek noktada, doğu deresinin başlangıcında büyük bir iç kalesi vardır. Yeni surun inşasında, yıktırılmış olan büyük surun malzemesi kullanılmıştır. Yalnız tepedeki kale korunmuştur.

¹⁹UYKUCU, E.K., 1968, a.g.e., s. 218.

Şekil 4: Herakleia'nın Planı (Akarca, 1954, s. 143'ten).

Gerek büyük gerek küçük sur halkası aynı teknikle yapılarak düzenli kesilmiş iki blok sırasının arasındaki boşluklar molozla doldurulmuştur. Genellikle blokların yükseltisi 0.55 m., kalınlığı 0.25-0.35 m., uzunluğu ise 1 m.dir. Gerekli olan malzeme, dik yamaçlarda bulunan granit kayaların kesilmesinden yapılmıştır. Temeller bazı yerlerde kayalara oturtulmuştur.

Kent, birbirini dik olarak kesen caddeleri ve dikdörgen meydanları ile, Hipodamos (ızgara) planda inşa edilmiştir. Yalnız Athena Tapınağı, Limanın gerisinde yükselen sarp bir kayalık üstünde kurulmuştur. Tapınak Dor tipinde yapılmış olup küçüktür.

Kıyıda kalıntılarla suyun altında bugün de görülebilen mendirek ve rıhtımdan, eski limanın kentin güneybatısında olduğu anlaşılmaktadır.

Agora, Athena Tapınağı'nın doğusunda ve kentin merkezinde yer alır. İki katlı olarak yapılan Agora'nın bugün birinci kat duvarları ve dükkânları sağlam hâlededir. Bu yapı, çok iyi bir taş işçiliği ile Hellenistik Çağ'da inşa edilmiştir. Agora'nın hemen doğusunda M.Ö. II. yüzyılda yapılmış, planı "U" harfi biçimindeki *Bouleuterion*'un (kent meclisi binası), onun kuzeydoğusunda da bir Roma hamamının yıkıntıları görülür.

Pazaryerinin kuzeyinde yer alan tiyatro, 18x28 m.lik bir alanda kurulmuş olup, bugün oturma sıraları bozulmasına rağmen, sahnenin alt kısımları düzenli bir şekilde korunmuştur. Endymion Tapınağı ise, kentin alt kesiminde sahile giden yolun güneyinde kalmaktadır. Doğal bir kaya kısmeni düzeltilerek yarım daire şeklinde, önü sütunlu bir tapınak türünde yapılmıştır.

Kentin nekropolü (mezarlığı) Herakleia'nın doğusunda yer alır. Kayalara oyularak yapılan mezarların üzeri taş kapaklarla örtülüdür. Bazen tek olarak, bazen yan yana aile mezarlığı olarak yapılan gömütlere her yerde rastlamak mümkündür.

Eski Latmos Kenti, halk tekrar geri dönmesin diye, Mausolos tarafından tahrip edilmiştir. Bu yüzden, kentten geriye pek fazla eser kalmamıştır. Kente girişte Endymionum mezarları olarak bilinen bir mezar yapısı, Agora ve kaya üzerine yapılmış evlerin izleri ile sur duvarı kalıntıları, halen mevcut olan eserler arasındadır.

Bizans Dönemi Kalıntıları: Bu dönemde piskoposluk merkezi olan Herakleia'da, manastır ve kiliseler çoğunluktadır.

Bugünkü Gökaya Köyü'nün kuzeydoğusunda ve köye yayan, yaklaşık bir saat mesafede kurulmuş olan *Yediler Manastırı*, Beşparmak Dağları'nın (eski Latmos) en büyük manastırlarından biridir. İçinde iki kilise, bir şapel ve sarnıç vardır. Sur duvarlarının kuzeyinde kayaya oyulmuş keşiş hücreleri bulunmaktadır.

Deniz seviyesinden yaklaşık 800 m. yükseklikte kurulmuş olan *Stylos Manastırı*, Beşparmak Dağları'nda ulaşılması çok zor bir alanda yer alır. İç içe iki kaleden meydana gelir. En mukaddes yeri, aziz genç Paullas'un çilehanesidir. Manastırın en yüksek yeri bir kayanın oyduğu içinde olup, tavanında freskler vardır.

Beşparmak Dağları'ndaki bir diğer manastır da, Stylos Manastırı ile sınırlı olan *Steros* veya *Agraulon* manastır"dır. Eğridere'de bulunan bu yapı, çok harap bir durumdadır.

Dağdaki bu üç manastırdan başka Bafa Gölü içine serpilmiş adacıklar içinde ve gölün güney sahilinde Pınarbaşı civarında bir yarımada da manastırlar vardır. Bunlar, İkiz Adalar (kuzeyde), Kahve Asar Adası (güney kıyıda) ve kentin hemen önündeki adalardır.

Ayrıca yukarıda sözkonusu ettiğimiz yapılardan başka Herakleia'da *çilehaneler* de önemli yer tutar. Bunlar, manastırların etrafına yapılmış, keşişlerin tek başına yaşadıkları mağaralardır. Bu yapıların tavanları, İsa'nın hayatını, Meryem Ana'yı ve Azizleri tasvir eden, fresklerle süslüdür.

Euromos (Ayaklı): Antik çağların önemli kentlerinden olan Euromos, bugün Milas-Selimiye yolunun 13'üncü km'sinde Ayaklı mevkiinde yer alır. Kent, ünlü olan tapınağının sütunları bugün bile ayakta durduğundan dolayı, *Ayaklı* diye de anılır. Euromos'un başlıca üretimi, şaraptır. Kentin eski adı Hyromos'tur. Yunanca'da *güçlü* anlamına gelen Euromos adının Mausolos'un Helenleştirme politikası sonucu kullanılmaya başlandığı sanılmaktadır (Fotoğraf 4).

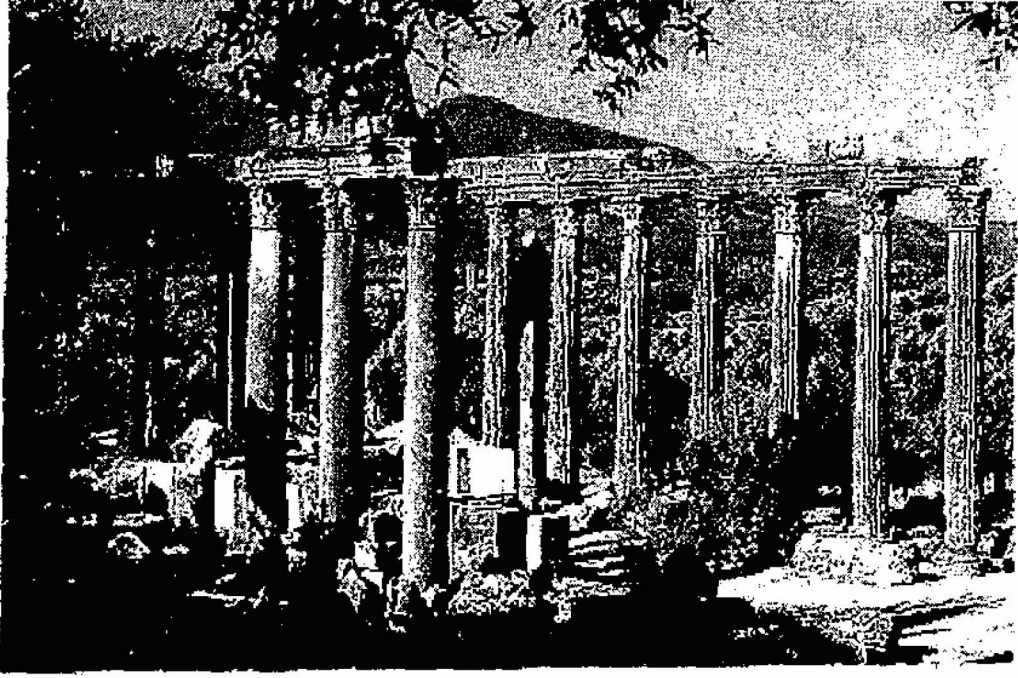
Alışılmışın dışında kentin sur duvarları dışında yapılmış olan Zeus Tapınağı, ülkemizde en iyi korunmuş Antikçağ tapınaklarından biridir. Bu tapınak, korint düzeninde yaklaşık 14x19 m. boyutlarında bir saha üzerinde tek sıra sütunlu olarak inşa edilmiştir.

Günümüze, 8'i kuzey, 5'i batı ve 3'ü de güneyde olmak üzere, 16 sütun ulaşabilmiştir. Bu sütunları, üzerinde yer alan arşitrav (baştaban) blokları birarada tutmaktadır.

Surlar, tapınağın kuzeyinden başlayıp tepeler üzerine çıkmaktadır. Bunlar, dört köşe veya yarım daire şeklinde burçlarla kuvvetlendirilmiştir. Adına Çeyrek denilen küçük bir boğazın sonunda tiyatro vardır. Bu yapı, batı yönüne bakmakta olup bugün oturma kademelerinden bir kaç sıra kalmıştır.

Milas-Selimiye karayolunun kenarında bir tarla içerisinde bulunan Agora (pazar yeri), 50x70 m. boyutlarında ve Dor düzenindedir. Agora'nın batısında Stoa yer almaktadır. Kuzeyinde ise, muhtemelen Roma Dönemi'ne ait bir hamam kalıntısı vardır. Kentin nekropoli (mezarlığı), anayolu tapınağa bağlayan yolun sağındadır. Ayrıca, tiyatronun arka tarafında Bizans Dönemi'ne ait bir kilise kalıntısı bulunmaktadır.

Fotoğraf 4: Euromos'taki Zeus Tapınağı

Antik Euromos kenti, İzmir-Bodrum karayolu üzerinde kolay ulaşılabilir bir yerde olması nedeniyle, fazla ziyaretçi çeken örenyerlerimizden biridir. Kentin çevre düzenlemeleri ise, kısmen yapılmıştır.

İasos (Kıyıkışlacık): Karya ve yöresinin en eski kentlerinden biri olan İasos, Güllük Körfezi'nin kuzeydoğusundaki en son koyun kenarında kurulmuştur. Bugün bu antik kentin kalıntıları üzerinde Kıyıkışlacık Köyü yer almakta olup; söz konusu yerleşmenin karayolu ulaşımı, Milas-Söke karayolunun 10'uncu km.sinden ayrılan 19 km.lik bir yolla sağlanmaktadır. Ayrıca Kıyıkışlacık'a, Milas-Bodrum karayolundan Yaşyer Ovası kenarında ayrılan bir yolla da ulaşmak mümkündür. Güllük Kasabası'ndan deniz yoluyla da gidilebilir.

İasos, karaya çok yakın, kayalık küçük bir ada ile bu adanın karşısındaki sahaya kurulmuştur. Adanın çevresi 2.5 km. yüksekliği 70 m.dir; batıya bakan liman tarafı diktir. Zamanla bu ada dar bir berzahla kara ile birleşerek bugünkü yarımada hâlini almıştır. Bununla birlikte bu olaydan sonra da, adanın korunması için, berzahta bir kanal açıldığı düşünülmektedir.

Adanın küçük ve kayalık, anakaradaki arazisinin de dağlık oluşu, kente gelişme olanağını vermemiştir. Tarıma elverişli toprağı iki küçük ovoidan ibarettir. Bu durum, kent halkını daha çok ticarete ve balıkçılığa yöneltmiştir.

Koyda balık, bugün de olduğu gibi, boldu ve burada çıkan bir karides türü pek makbul sayılıyordu. İasos'u zengin yapan balık sanayii ile ihracatı idi²⁰.

Geleneğe göre İasos, Yunanistan'dan gelen Argos'lu kolonistler tarafından kurulmuş ve kent ismini kolonistlerin başkanı İasos'tan almıştır. Bu yeni gelen göçmenler yerlilerle yaptıkları mücadelede başarı sağlayamayınca, Miletoslular'ın yardımını istemişler, ancak onların yardımı sonucu bu kıyalarda tutunabilmişlerdir. Böylece kent nüfusu, Dorlar (Yunanistan'dan gelenler) ve İyonlar (Batı Anadolu'da İzmir ve Menderes Irmağı arasındaki bölgede yaşayan halk) ve yerli halkın (Kar ve Lelegler) karışımından meydana gelmişti²¹.

Coğrafi konumu önemli bir denizüssü olmasına elverişli olduğu için, İasos, kuruluşundan sonraki devirlerde büyük mücadelelere sahne olmuş ve çeşitli devletlerin egemenliği altına girmiştir. Kent, Helenistik, Roma ve Bizans dönemlerini yaşamıştır. Bizans Dönemi'nde, bir piskoposluk merkezi olmuş, hatta M.S. 451'de yapılan Kadıköy konsülüne Phiakillos adında bir rahibi dahi göndermiştir.

İasos'ta, İtalyan hükümeti adına 1960 yılından beri düzenli olarak yapılan kazılara Dr. Fede Berti başkanlık etmektedir. Kentin Akropolü Kıyıkışlacık Köyü'nün önünde denize dil gibi uzanan yaklaşık 900 m. uzunluğunda, en geniş yeri 500 m., en yüksek noktası da 70 m. olan bir yarımada üzerinde yer alır. Ayrıca, antik kente ait bazı kalıntılar da köy içindedir. Kent, oldukça zengin bir eser kalıntısına sahiptir (Şekil 5).

Antik kaynakların belirttiğine göre, İasos'ta, bir balık pazarı vardı. İtalyan arkeoloğu G.Guidi tarafından yapılan incelemede, balık pazarı olabilecek yer olarak, Kıyıkışlacık Köyü yolunun içinden geçtiği, ortasında Roma mezar anıtı olan ve bu anıtın dört yanını beşik tonozlu portiko ile çevreleyen erken Bizans Dönemi eserinin olabileceği ileri sürülmektedir. Bugün bu yapı, restore edilerek müze haline getirilmiştir. Balık pazarı yanında ise kente batı yamaçlarından su getiren su kemerleri yer alır. Köy yerleşim alanında birçok Roma Dönemi'ne ait mezar anıtı yer alır. Kentin batısında tepeler üzerinde uzanan surlar, bölge koruma surlarıdır. Bu surlar, bir kenti değil, muhtemelen bir bölgeyi korumak için yapılmış, ancak bitirilemeden yarım bırakılmıştır.

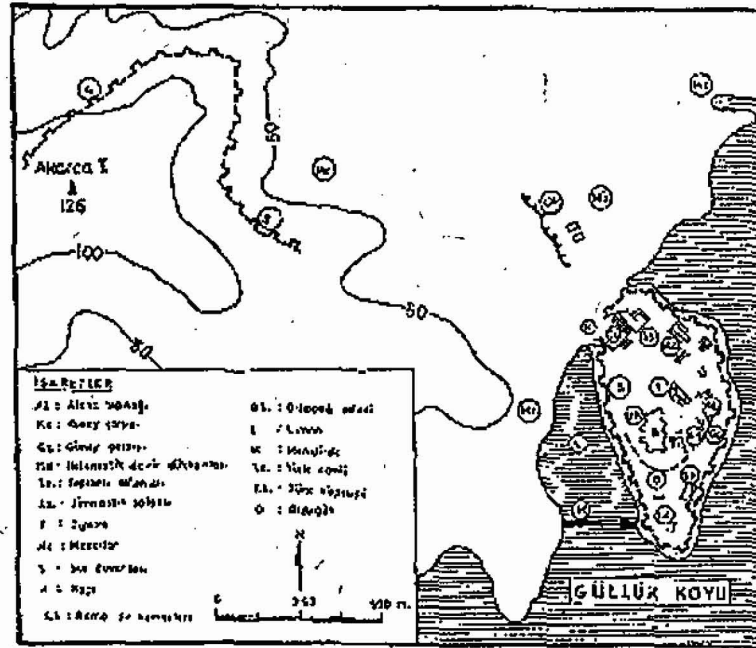
Akropol'ün etrafı kulelerle desteklenmiş surlarla çevrilidir. Adanın tam tepesinde limana hâkim, Asın Kalesi ismi verilen bir Ortaçağ Kalesi vardır. Ada ile batı tarafındaki kara arasında doğal bir liman bulunmaktadır. Limanın

²⁰AKARCA, A.-AKARCA, T., 1954, a.g.e., s. 148.

²¹AKARCA, A.-AKARCA, T., 1954, a.g.e., s. 150.

yüzölçümü yaklaşık 180 000 m²., sahil boyunca uzunluğu da 9 000 m.dir. Limanın ağzı birbirine 50 m. yaklaşan iki dalgakıranla kapatılmıştı. Doğudakinin ucunda Ortaçağ'dan kalma bir kule yükselmektedir. Bu kule, Fatih zamanında onarım görmüştür. Savaş zamanı, karşı rıhtımla kule arasına zincir gerilerek liman koruma altına alınırdı. Karşı kıyıdaki mendirek ve muhtemelen üzerinde yer alan kule de yıkılmıştır.

Kente giriş bugünkü Kıyıkışlacık Köyü yönünden sur kapısı vasıtasıyla sağlanıyordu. Girişte büyük bir Agora ile onu çevreleyen Stoa yer alır. Agora'nın güney duvarına bitişik olarak kent meclisi binası vardır. Agora'dan Akropol'ün yamaçlarına tırmanıldığında tiyatroya ulaşılır. Bu tiyatronun sıralarının çoğu rıhtım yapımı için sökülüştür. Buna rağmen yine de iyi durumda olan bu yapının güneydoğusunda ve ona bitişik bir grup ev yer alır. Buradan tekrar kuzey yönünde aşağı inildiğinde Bizans Dönemi'ne ait bazilika ile Zeus Tapınağı'na gelinir. Burada, Bizans Dönemi eserleri yoğunluktadır. Su deposu, kilise ve kentin giriş kapısı gibi yapılar yer alır. Kentin güney ucuna gidildiğinde, burada, hâkim noktada bir tapınak görülür. Bunun doğusunda ise, şimdi üzeri kumla örtülü olan tabanları mozaiklerle kaplı villalar yer alır. Burada da bol miktarda sarnıç göze çarpar. Bunların fazlalığı, su ihtiyacı dışarıdan getirilerek karşılanan kentin herhangi bir kuşatma anında susuz kalmasını önlemek içindir. İasos'un girişinde, Roma Dönemi mezar anıtının arkasında Çanacık Tepe'de Tanrıça Artemis'in kutsal yeri bulunmaktadır. Burada bulunan Artemis heykeli ile onun iki yanında yer alan yabancı hayvan heykelleri Milas Müzesi'ne taşınmıştır.

Şekil 5: İasos'un Planı (Akarca, 1954, s. 149'dan).

Bargylia (Boğaziçi): Milas-Bodrum karayolunun 30'uncu km. sinde Konakdere'den eski köprü yönünde batıya giden yoldan yaklaşık 2 km. gidildikten sonra kente gelinir. Bargylia, Güllük Limanı'nın ağzında kara içine giren ince ve derin bir koyun meydana getirildiği yarımada'nın doğu ucunda, çift zirveli küçük bir tepe üzerindedir. Kent, kuzeyde Hasanbağ, batıda Koca Asar dağları ile çevrildiği için Güllük Körfezi'nden görülmez. Yarımada'nın üç tarafının sığ olması nedeniyle, burası, tuzla olarak kullanılmıştı. XVII. yüzyılın ikinci yarısında burayı ziyaret eden Evliya Çelebi, bu tuzlada üretilen tuzun lezzetliğinden söz ederek buradan çıkan tuzun Batı Anadolu'da tüketildiği gibi Fransa'ya da ihraç edildiğini yazar²². Tuzla günümüzde terk edilmiş durumdadır.

Kentin adı eski bir mitolojiye göre verilmiştir. Efsaneye göre Bargylia'yı Yunan mitolojisindeki kahramanlardan Ballerophon kurmuş, Pegasos adındaki meşhur kanatlı atının arkadaşı Bargylos'u çiftesi ile öldürmesi üzerine, onun hâtırası için kente Bargylia adını vermiştir²³. Kentin Kar veya Leleg dilindeki ismi *Andanos* idi. Bizans Devri'nde bir telâffuz farkı olmuş Bargylia, Barbulien veya Barbülion şekline girmiş; bundan da şimdiki ismi Varvil (veya Varvul) çıkmıştır²⁴.

Bugün bizzat örenyerinin bulunduğu tepeye Gök Asar, bir zamanlar Bargylia arazisini teşkil etmiş olan doğudaki Kemikler Köyü'ne kadar bütün sahaya Varvil denir.

Bargylia'da henüz düzenli kazılar yapılmadığı için, çevre düzenlemesi de yapılmamıştır. Kentin tüm yapıları yaklaşık 350 dönümlük bir yarımada üzerinde yer alır (Şekil 6). Oldukça iri blok taşlardan dörtgen kesimli olarak yapılmış kent surları, yarımada'nın batısındadır. Zirvenin kuzeyinde Korint düzeninde Roma devri bir tapınak vardır. Bunun önünde ise abidevi bir sunak bulunmaktadır. Tiyatro tepesinin güney yamacında bir Odeon (müzik salonu) vardır. Binanın oturma sıralarının altındaki tonoz kısmı sağlam durumdadır. Tepenin güneybatı eteklerinde Bizans Dönemi'ne ait bir kilise kalıntısı kuzeybatı yamaçlarında ise Roma hamamı kalıntısı vardır. Kentin nekropolü, tepenin kuzey etekleri ile Boğaziçi Köyü'ne doğru olan sahildedir. Toprak üzerinde, açılmış birçok Lahit görülebilir. Bargylia antik kenti üzerinde, herhangi bir yerleşim yeri yoktur; nekropolün bittiği yerde Boğaziçi Köyü'nün yerleşim alanı başlar.

²²EvliyaÇelebi, Seyahatnâme, IX, s.211.

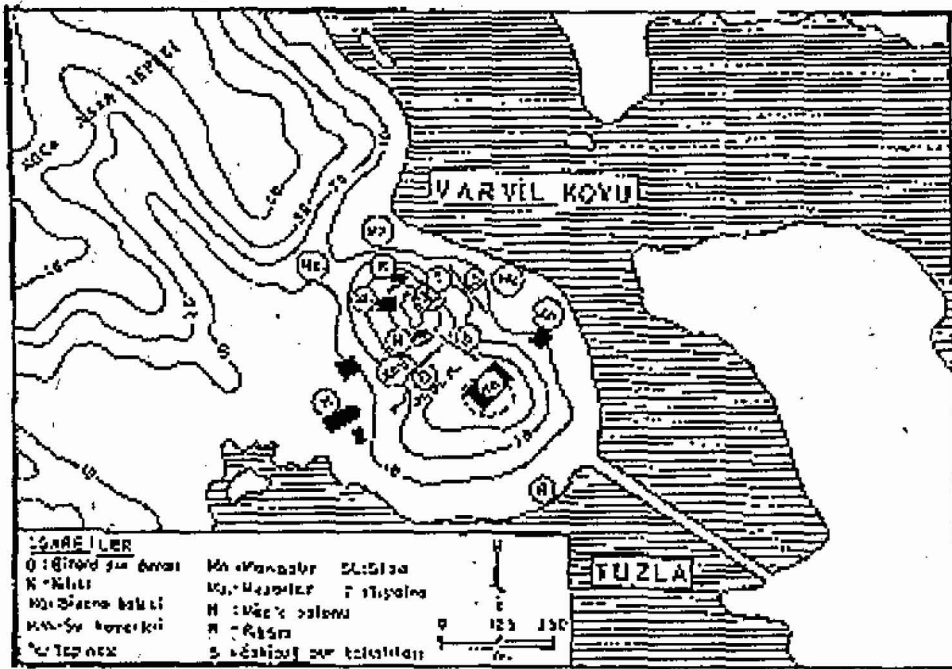
²³UYKUCU, K.E., 1968, a.g.e., s. 213.

²⁴AKARCA, A.-AKARCA, T., 1954, a.g.e., s. 162-163.

Kindya (Kemikler): Bargylia'nın Baş Tanrıçası Artemis Kindyas'ın tapınağı kentte değil, Kindya yakınlarında idi. Bu kent, Bargylia önünden doğuya doğru uzanan Varvil Ovası'nın sonunda 300 m. yükseklikteki Kaledağ'ın üzerindedir.

Sözkonusu dağın kuzey tarafında Kemikler Köyü, batı tarafında da Dörttepe Köyü'nün Şırtmaç ve Üçpınar mahalleri sıralanmıştır. Oldukça büyük olan bu kale, beyzî şekilde bir dış kale ile bunun ortasında bulunan kare planlı bir iç kaleden ibarettir. Doğuda boyun noktası üzerinde bulunan bir yatırdan dolayı, çevrede, *Eren Kalesi* olarak da bilinir. Yerleşme izlerine güneyde kale dışında rastlanılmaktadır. Yatırın bulunduğu doğu tarafta ise mezarlar ortaya çıkmıştır.

Bir zamanlar Bargylia'dan daha büyük olan Kindya, sonraları kent olarak ortadan kalkmış, Bargylia'nın siyasi bünyesi içine girmiştir. Bu dönemden sonra Kindya Kalesi, Bargylia'nın korunması için zorunlu bir nokta olmuştur. Bu kale, batıda antik Bargylia kentine, Varvil Ovası'na ve Güllük Körfezi'ne, kuzeyde Ağaçalıhöyük Ovası'na, güneybatıda Karaova'ya hâkimdir. Buradan Çomak Dağı, Karaoğlun ve İbira Dağları, Güllük Körfezi açıklarındaki adalar ve Etrim Dağları görülür. Bargylia'nın gelişmesi ve gerisini emniyete alması, ancak Eren Kalesi'ne sahip olmakla mümkün olmuştur.

Şekil 6: Bargylia Antik Kenti'nin Krokisi (Akarca, 1954, s. 161'den).

Varvil Ovası'nın kuzeyinde uzanan dağların 308 m. yükseklikte olan en yüksek zirvesi üzerinde, bugün birkaç sırası kalmış bir kale kalıntısı daha vardır. Boz Kale olarak bilinen ve Güllük Körfezi'ne tamamiyle hâkim olan bu kale, Bargylia'nın savunmasında Eren Kalesi kadar önemli idi.

Boz Kale'nin bulunduğu dağda Sıralar ve Duvarlı adlarıyla bilinen iki küçük kale kalıntısı daha vardır. Hasanbağ Dağları üzerindeki bir zirvede bulunan Sıralar Kalesi, Bargylia Koyu'nu korumak amacıyla yapılmış olmalıdır. Duvarlı Kale ise, Boz Kale'nin doğusundadır.

Hydai (Damlıboğaz): Eski Karya kentlerinden olan Hydai, Karaoğlan Dağı'nın doğu eteğinde, Damlıboğaz Köyü'nün yerinde kurulmuştur. Kentin ismi, Yunanca'da su demek olan *hydor* kelimesinden gelir.

Eski kentin toprak üzerinde kalan başlıca kalıntıları Kale, Apollon ve Artemis tapınaklarıdır. Ayrıca, Helenistik Çağ'a ait mezarlara da rastlamak mümkündür.

Büyük bir kısmı yıkılmış hâlde duran kalenin en dikkati çeken özelliği kuzey duvarıdır ki bugün 2-3 m. yüksekliktedir. Kalenin bu tarafı dik ve uçurumdur. Girişi güneydoğuda bir çöküntü hâlinde yer almakta olup, bunun kuzeyinde kırık bir lâhit durmaktadır.

Olymos (Kafaca): Tarihte tanrılara bağlılığı ve eski âdetleri ile ün kazanmış olan Karya'nın bu eski kentinin yeri, bugün Milas Kent Merkezi'nin 8 km. kuzeybatısında Kafaca Köyü'dür. Kentin toprak üzerinde kalıntısı yoktur. Ancak toprak biraz kazılacak olursa eski harabelere rastlamak mümkündür. Köyün kuzeyindeki tepenin Akropol olması muhtemeldir.

Khalketor (Karakuyu): Khalketor, Milas'ın 13 km. güneybatısında, Karakuyu Dağı denen münferit bir dağın önüne kurulmuş, küçük bir kenttir. Kalıntıları, Karakuyu Köyü ile bu köyün önündeki Belen arasına yayılmıştır.

Kenti, eski zamanlarda Karakuyu Kalesi, Asar Kalesi ve Kale olmak üzere, üç kale koruyordu. Beldede ayrıca Baş Tanrı Apollon için yapılan tapınak ile bunun yanında iki büyük lâhit de göze çarpmaktadır.

Kildara (Kuzyaka): M.Ö. V. yüzyılda varlığı kabul edilen Attik-Delos deniz birliği üyesi olan bu kent, Bargylia ile Hydisos (Karacahisar) arasında Kuzyaka Köyü'nün güneyindedir. Burada toprak üstünde hiçbir kalıntı mevcut olmamakla beraber, batıda 490 m. yükseklikteki Asar Dağı üzerinde büyük bir kalesi vardır. Bu kale, bir dış sur ile ortasında geniş bir düzlük bulunan bir iç kaleden ibarettir.

Bargylia'yı koruyan Eren Kalesi'nin doğusunda bulunan Asar Dağı, bu kaleden daha yüksekte olması dolayısıyla aynı manzarayı daha geniş olarak görebilme olanağına sahiptir. Kuzeyde Ağaçlıhöyük-Yaşyer ovalarına, güneyde İasos'a kadar bütün Güllük Körfezi'ne baktığı gibi, doğuda, çevresinde Kuzyaka, Balcılar, Hasanlar ve Kısırlar köylerinin sıralanmış olduğu ovaya da hâkim durumdadır.

Hydisos (Karacahisar): Milas'ın 29 km. güneyinde, Karacahisar Köyü'nün doğusunda çift zirveli, çamlarla kaplı bir tepenin üzerinde kurulmuş olan Hydisos M.Ö. II. binde yerleşilmiştir. Kenti, büyük kesmi bloklardan yapılmış 2000 m. uzunluğunda bir sur çevirir. Kentin batı tepesi çevre sakinlerince Koca Asar, İkinci tepesi ise Küçük Asar diye adlandırılır. Tepeler arasında Agora (pazar yeri), bunun batısındaki Akropol (iç kale) ve aynı yerdeki toplantı binası bugün oldukça sağlam bir durumdadır. Nekropol (mezarlık) ise kentin doğu ve güney yönleri boyunca uzanmaktadır.

Keramos (Ören): Keramos, Gökova (eski adı Kerme) Körfezi'nin kuzeyindeki platonun altında bulunan verimli bir ovada kurulmuştur. Körfezin bu yakası platoyu meydana getiren ve doğaya, yani körfezin içine doğru gittikçe yükselen dağlarla çevrilidir. Burada, yaklaşık 15 km². genişlikte olan Ören (eski adı Gereme) Ovası'ndan başka ova yoktur. Platodan ovaya yalnız yağmur mevsimlerinde akan Ören Çayı'nın derin ve geniş vadisinden inilir. Bugünkü Ören Kasabası, antik kentin surları içinde kurulmuştur. Kuzeyde Yeniköy'e kadar Ören dolaylarına kentin eski isminden gelme Gereme de denir; Keramos arazisi kuşkusuz buraya kadar uzanıyordu. XVII. yüzyılda Ören'in ismi Gereme idi. Daha sonra ise Kemerdere, en son olarak da Ören ismini almıştır.

Bugünkü Ören Kasabası, Milas'a 48 km.lik asfalt kaplı bir yol ile bağlıdır.

Keramos adı, Yunanca'da *çömlek* ya da *kiremit* anlamına gelmektedir. Bölgede ele geçen yazıtlardan anlaşıldığına göre, buradaki ilk yerleşim, M.Ö. VII. yüzyılda gerçekleşmiştir. M.Ö. 189 yılında Rodos'un, M.Ö.129 yılında Roma'nın eline geçerek Asya Eyaleti içine alınmıştır. Bizanslılar Dönemi'nde piskoposluk merkezi olmuştur.

Kent içindeki kalıntılara dikkat edildiğinde Keramos'un geçirdiği tarihî safhalar kolaylıkla izlenebilir. Eski kentin en belirli kalıntılarında biri, bugün bile ayakta kalabilmiş surlarıdır.

Bunlar, Ören Çayı vadisinin ağzında bulunan küçük bir tepe ile Meşekayası Dağı'nın arasında bulunan Akropol'ün kayalık zirvesinden başlayıp iki kere kule ile takviye edilmiş olan batıdaki boyuna iner, çamlarla örtülü

tepeyi çevirdikten sonra ovada bir zikzak yaparak kentin güneyini bir kavis içine alır; doğuda düz bir hat şeklinde dağa çıkarak kayalara dayanır. Burada dar bir açı yapıp esas dağ kütlesi ile Akropol arasındaki dereyi kapamak için geri dönerek güneybatı yönünden Akropol yamaçlarına doğru ilerler. Böylece surlar Akropol tepesi üzerinde birbirine kavuşmadan son bulur.

Surlar esas itibariyle Meşekayası Dağı'nın sert gri kalker kayalarından kesilen çok köşeli bloklarla yapılmış olmakla beraber, kuleler aynı taştan veya breşten dikdörtgen bloklarla örülmüştür.

Kentin güneydoğusunda yer alan esas kapısı, kemerlidir. Ovada sağlam hâlde olan kapılar ile Çamlı Tepe'nin batısındaki kapılar da dikkat çekecek niteliktedir.

Kentin iki tapınağı vardır. Bunlardan biri içte, diğeri de dışta inşa edilmiştir.

Birinci tapınağın, Bakıcak mevkiinde yaklaşık 15 m. boyunda temelleri bulunmaktadır. Tapınak birkaç kez yenilediği için kalıntıları birbirine karışmıştır. Kalıntıların, Khrysaorus Tapınağı'na ait olduğu sanılmaktadır.

İkinci tapınak ise *Kurşunlu Yapı* diye anılan, Meşekayası Dağı'nın eteğinde sarımsı mermer bloklarla inşa edilmiştir. Roma dönemi eseri olan yapı, Bizans Dönemi'nde ek yapılarak manastır olarak kullanılmıştır.

Bakacak mevkiindeki yapının, hükümet binası (bazilika) olduğu sanılmaktadır.

Kentin içinde nymphaion (anıtsal çeşme binası), Roma hamamı, agora (pazar yeri), gymnasium (eğitim yeri), fresklerle süslü Bizans kiliseleri ve su yollarına ait kalıntılar yer yer gözükmektedir. Kentin doğusunda dışta bulunan nekropolde (mezarlıkta) lâhit, anıt mezar ile kaya mezarları yer almıştır.

Keramos'un Limanı, kentten 2 km. doğuda bugünkü iskelenin bulunduğu Çamaltı koyunda idi. Burada şimdi de olduğu gibi antik devirde bir mahalle vardı.

Halikarnassos (Bodrum): Halikarnassos Kenti, Güney Ege kıyılarında, kuzeyde Güllük Körfezi ile güneyde Gökova Körfezi arasında uzanan yarımada'nın güneyindeki bir koyun kenarında kurulmuştur. Yaklaşık üç bin yıllık bir tarihî geçmişe sahip olan kent, kuruluşundan bu yana her zaman önemli bir yer olma özelliğini korumuştur. Bunda, denizden ve karadan gelecek saldırılara karşı son derece korunaklı bir konumda kurulmuş olması,

çok elverişli iki limana sahip olması, denizyollarının Bodrum kıyılarından geçmesi ve gemilerin uğrak yeri olması gibi nedenler başlıca rolü oynamıştır.

Antik dünyanın önemli ticaret ve kültür merkezlerinden olan Halikarnassos Kenti'nin; M.Ö. XI. yüzyılda Karyalıların Argolis Oymağı'nca kurulduğu sanılmaktadır. Bu kent, ilk zamanlarda, sahile yakın bulunan *Zephyria* adında bir adacık işgal ederdi. Aynı dönemde, sözkonusu mahallenin güneybatı kıyısında *Salmakis* adlı bir mahalle daha vardı.

M.Ö. 650 yıllarında Halikarnassos'a *Megara*'dan Trezen'e göçmenleri gelmişler ve buralara yerleşmişlerdir. Başlarında Anthes adlı bir kumandan vardır. Anthes, *Zephyria* ve *Salmakis* mahallelerini birleştirerek, Halikarnassos Kenti'ni meydana getirir. Kurucusu Anthes olan kent, daha sonraları Dor karakteri göstermeye başlamıştır. Uykucu'nun kanaatine göre ²⁵, Halikarnassos adı *Kar* lisanından gelmektedir.

Halikarnassos, M.Ö. VII. yüzyıldan itibaren büyük bir gelişme göstermiştir. Ünlü tarihçi Herodotos'un da yetiştiği antik kent, Roma Dönemi'nde canlı bir yerleşim yeri olmuş, anıtmezar Mausoleum'u ile büyük şöhret kazanmıştı. Ancak, Bizanslılar zamanında değişen tarihî coğrafya şartları çerçevesinde gerilemeye başladı. Müslüman denizcilerin Akdeniz'deki faaliyetleri sırasında iyice söndü ve Türkler'in bölgede göründükleri devirde ıssız, terk edilmiş bir yer hâline geldi.

Kent, 1415'te Rodos şövalyelerinin yönetimine girdi. Şövalyeler, ilk iş olarak *Zephyria* Yarımadası üzerinde bulunan ve aynı adı taşıyan kaleyi yıkarak burada yeni bir kale inşaatına başlamış ve 1515 yılında bitirmişlerdi. Yaptıkları yeni kaleye *San Petrum* ismini veren şövalyeler, daha sonra kentin de bu adla anılmasına neden olmuşlardır²⁶.

Kanuni Devri'nin Kaptan Paşası Mustafa Palak Paşa 1522 yılının sonlarına doğru, Rodos'un fethinden sonra Bodrum'u da ele geçirdi. Kaptan Paşa Eyaleti'nin İstanköy Sancağı'na bağlı bir kale olarak XVI.yüzyıl boyunca önemini korudu.

XVIII. yüzyılın başlarında kale dışında yerleşmeler görüldü ve Bodrum, kale dışında bir iskân yeri olarak ortaya çıktı. Giderek bir kasaba hüviyetine bürünen yerleşme, Cumhuriyet Devri'nde 1965'lere kadar çok yavaş bir gelişme gösterdi. Ancak, bu tarihten sonra ülkemizin en gözde turizm merkezlerinden biri hâline geldi.

²⁵UYKUCU, K.E., 1968, a.g.e., s. 153.

²⁶BODRUMLU, A.G., 1945, Bodrum Tarihi. Işık Basım ve Yayınevi, İstanbul, s.30.

Antik dünyanın önemli kültür merkezlerinden olan Halikarnassos Kenti'nin kalıntıları üzerinde kurulmuş olan Bodrum'da, bu dönemden günümüze ulaşabilen kalıntılar çok azdır. Bunlar arasında tapınaklar, dünyanın yedi harikasından biri sayılan Mausoleum, tiyatro, Salmakis Kalesi (Kaplan Kale), Salmakis Çeşmesi, sur kalıntıları ve Karya Kralı Mousolos'a ait sarayın temelleri sayılabilir.

Passala (Güllük): Milas'ın Limanı olan Passala, Sarıçay'ın getirdiği alüvyonlarla dolmuştur. Bugün denizden 3 km. uzakta Hocat Gölü kıyısında Sakız veya Sakızlık denilen yerdedir. Bugün örenlikte büyük bloklarla inşa edilmiş, Yunan Çağı'na ait, kare bir kuleden başka bir kalıntı yoktur.

Karyanda (Güvercinlik): Karya ve yöresinin eski kentlerinden olduğu kesin olarak saptanmış olan Karyanda'nın bugünkü yeri Güvercinlik Köyü'dür. Ünlü coğrafyacı Skilâküs'un doğum yeridir.

Myndos (Gümüslük): Myndos, Halikarnassos'un batısında olup, Karya kıyılarında eski bir Dor kentidir. Eski Yunanistan'ın Trezène kentinin bir kolonisi idi. İyi ve korunaklı bir limanı ile kalesi vardı. Büyük İskender, Halikarnassos'tan önce buraya da saldırmış, fakat alamamıştır.

Myndos'un kurulu bulunduğu yerde bugün, Karakaya Köyü'nün Gümüslük iskelesi vardır. Eski zamandan kalma saray veya kale temelleri ile kiles kalıntısı harabe şeklindedir. Bilinen tarihi M.Ö. VI. yüzyılda başlar.

Kandiba (Yalıkavak): Myndos'un kuzeydoğusunda kurulmuş küçük bir yerleşme yeridir. Zamanla gelişeceği yerde yok olup gitmiştir. Bu yerleşmenin kurulduğu yer bugünkü Yalıkavak Kasabası'nın Boğaz mevkiidir.

Pasanda (Yalıkavak): Bugünkü Yalıkavak Kasabası'nın Gökçe Burun mevkiinde kurulmuş küçük bir yerleşme yeridir.

Neopolis Mydiorum (Gökçebel): Myndos'un kuzeybatısında kurulmuş çok eski bir kenttir. Gerçek kuruluş yeri henüz tam olarak belirlenmiş değildir. Gökçebel (Dirmil) köyünde yapılan kazılardan anlaşıldığına göre, buranın, bu kentin kurulduğu yer olması kuvvet kazanmaktadır.

Kadyanda (Türkbükü): Bugünkü Türkbükü Köyü'nün kuzey kısmında, kıyıda kurulmuş olan bu kent de çok eski yerleşme yerlerinden biridir.

Arconissos (Karaada): Bodrum Limanı'nın güneydoğusundaki ve buraya iki mil uzaklıktaki Karaada üzerinde kurulan bu kent zamanla yok olup gitmiştir. Bugün adada turistik amaçlı tesisler faaliyet göstermektedir.

Termera (Turgutreis): Bu antik kent, Turgutreis Kasabası'nın Asarlık tepesi mevkiinde kurulmuştur. Hâlen kalıntılarına rastlanan kente ulaşmak oldukça zordur.

Telmissos (Gürece): Bugünkü Gürece Köyü'nün²⁷ bulunduğu yerde kurulmuş küçük bir kenttir. Halen köyün güneyindeki tepe üzerinde küçük bir kale kalıntısına rastlanmaktadır. Bu kale, doğuda Bodrum Kenti'ne, kadarki bütün sahayı; batıda da Turgutreis Ovası ve Ege Denizi'ndeki adaları kontrol edebilecek bir konuma sahiptir.

Pedasa (Konacık): Bugünkü Konacık Köyü'nün Gökçeler mevkiinde kurulmuş eski bir küçük kenttir.

Theangela (Etrim): Bugünkü Pınarlıbelen Köyü'ne bağlı Etrim Mahallesi'nin güneyindeki Kale Dağı (530 m.) doruğunda kalıntıları görülen bu antik kentin Lelegler'ce kurulduğu bilinmektedir. Doğal bir yol güzergâhına hâkim bir konumda bulunan Etrim Kalesi'nden, kuzeye Karaova'yı, Varvil Ovası'nı ve bunların kuzeyindeki Asar Tepe ile Eren Tepe'yi, batıda da Bodrum'a kadarki bütün sahayı görmek mümkündür.

Syangela (Alazeytin): Theangela'nın biraz daha batısında, bugünkü Çiftlik Köyü'ne bağlı Alazeytin Mahallesi'nin hemen kuzeyinde yer alan yine bir Leleg yerleşimi olan bu antik kentin il kurulduğu yerin, Theangela'ya daha yakın bir konumda olduğu sanılmaktadır. Yapılan araştırmalar, bu iki kentin M.Ö. VI. yüzyılda kurulmuş olduğunu göstermektedir.

²⁷Tespitlerimize göre, bu köyün eski adı "Görece" olup, köy adını, çevreye hakim bir konumda olmasından almıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

İnceleme alanımızda, 27 adet Antikçağ kent kalıntısı vardır. Bu bakımdan yöre, ülkemizin en zengin yerlerinden biridir. Kuşkusuz bunda, yörenin, işlek denizyolları üzerinde bulunması, insanların yerleşmesine ve geçimini sürdürmesine son derece elverişli doğal çevre koşullarına sahip olması gibi nedenler başlıca rolü oynamıştır. Ancak, tarihin akışı içinde değişen siyasî, sosyal ve iktisadî koşullar, bu yerleşmelerden bazılarının zamanla önemini kaybetmesine ve nihayet ortadan kalkmasına yol açmıştır.

Araştırma bölgemizin kıyı kesiminde yapılan araştırmalar ve kazılar, bu yörenin M.Ö. II. binde yerleşim alanı olduğunu ortaya koymaktadır. Karlar ve Lelegler, yörenin en eski halkları olarak kabul edilmektedir. Daha sonraları Karya kıyıları, iki kez Aka yerleşmelerine sahne olmuş, onları İyonlar'ın ve Dorlar'ın gelişi izlemiştir. Yeni gelenler Karlar'la karışmış ve yerli kültürün etkisinde kalmış olmakla beraber, kendi geleneklerini de sürdürmüşlerdir. Kıyılardan Karya yöresinin içlerine doğru Yunan kültürü yıllar boyunca nüfuz etmiştir. Sonuçta, yöre tedricen Helenleşmiş, Yunan Devlet örgütü kabul edilmiş, Kar isimlerinin yerini Yunan isimleri almış, hatta Yunanca'nın yanında kar dili gittikçe daha az kullanılır olmuş ve nihayet tamamen unutulmuştur.

İnceleme alanımızın da içinde bulunduğu Anadolu'nun güneybatı köşesine, Antikçağ'da, Karya denilirdi. Bu yöredeki birçok yerleşmenin adı *nd* ve *ss* süfiksi ile meydana getirilmiştir. Bunların birçok örneğini verebiliriz: Labranda, Karyanda, Pasanda, Halikarnassós, Myndos, Keramos, İasos ve Euromos.

Etimolojik incelemeler, bölgedeki bir çok yerleşme isminde yer alan *asa*, *nd* ve *ss* gibi son eklerin Anadolu'ya özgü olduğunu ortaya koymuştur. Bu eklerin kullanıldığı bazı yer adları, Batı Anadolu'da olduğu gibi, Ege Adaları'nda ve Yunanistan'da da görülmektedir. Bunların Yunan diliyle açıklanamaması, bu tür yer adlarının, Anadolu'da yaşayan ya da Anadolu üzerinden Yunanistan'a geçen kavimlerce oralara taşındığı kanıtlamaktadır.

Helenistik Çağ'da, yörede, Grek isimleri kullanılmaya başlanmıştır. Herakleia, Bargylia ve Hydai, buna örnektir.

Yörede, mitolojik yer adları yaygındır. Mylasa, İasos ve Bargylia kentleri adlarını, kurucularından almıştır. Herakleia'ya eski bir mitoloji kahramanı olan Herakles (Herkül)'e izafeten, bu ad verilmiştir.

Mylasa ve Bargylia kentlerinin adları, küçük değişikliklerle günümüze kadar ulaşmıştır. Bugünkü Milas Kenti'nin adı, en eski kaynaklarda Mylasa; Orta Çağ ve daha yeni Batı kaynaklarında Milaso, Milaxo, Melaso olarak geçer. Kanaatimizce, bu adlardan birisi halkın söyleniş şeklinde (Meles, Melas, Milas) biçimlenmiş ve son durumunu almıştır. Bargylia'nın adı, Bizans dönemi'nde,

Barbulien veya Barbülion şekline dönüşmüş; bundan da günümüzdeki Varvil (veya Varvul) çıkmıştır. Bugün bu antik kent çevresindeki bütün sahaya Varvil denir.

Yörede, adını, doğal çevre özelliklerinden alan antik kentlere de rastlanır. Örneğin Hydai antik Kenti'nin adı, Yunanca'da su demek olan *hydor* kelimesinden gelir. Çünkü, kent çevresindeki araziler yer yer bataklıklarla kaplıdır. Keramos antik kentinin adı, Yunanca'da *kiremit* ya da *çömlek* anlamına gelmektedir. Bu antik yerleşme, seramik sanatının ilk örneklerinin verildiği yer olmakla ünlüdür. Kuzeyde Yeniköy'e kadar bugünkü Ören Kasabası dolaylarına kentin eski isminden gelme *Gereme* denir. Gökova Körfezi'nin eski ismi olan Kerme Körfezi de buradan gelir.

Ege göçlerinden sonra Karya kıyılarında *Polis* denilen kent devletleri kurulmuştur. Bu koloni kentlerinin kuruluş yeri seçiminde, savunma faktörü baş rolü oynamıştır. Böylece, elverişli doğal limanlara, karadan ve denizden gelecek saldırılara karşı korunaklı yerlere sahip konumlarda birçok kentler kurulmuştur. Ayrıca, bu gibi yerlerin çevresinde geçim kaynaklarının varlığı da, yer seçimini etkilemiştir. Örneğin, Halikarnassos ve Myndos kentlerinin kuruluşunda dar alanlı kıyı ovalarının varlığı, Bargylia'nın kuruluşunda bu kesimde denizin tuz üretimine elverişli oluşu; İasos'un kuruluşunda Güllük Körfezi'nin balık potansiyelinin zenginliği de rol oynamıştır. Esas olarak deniz ticaretine dayanak kurulmuş bulunan bu antik çağ kıyı kentleri, Bizanslılar Dönemi'nde değişen tarihî coğrafya şartları çerçevesinde gerilemiş ve eski önemlerini kaybetmişlerdir.

Coğrafi yapısının çok engebeli olması dolayısıyla, Karya'nın iç kesimlerinde genellikle köyler gelişmişti. Bu kesimdeki yerleşmeler de, kuruluş yeri olarak, tepe, sırt ve yamaç gibi konumları seçmişlerdir. Bunların hemen hepsinin etrafı surlarla çevrilmiş, ayrıca bu surların içinde birer iç kale de inşa edilmiştir. Doğal yol güzergâhlarına hâkim konumlarda bulunan tepeler üzerinde kaleler yapılmıştı. Ancak, tarım alanlarına uzak olan bu gibi yerleşmelerin hemen hepsi güvenlik endişesinin ortadan kalktığı dönemlerde tamamen terkedilerek, yerleşmeler, dağların ve tepelerin eteklerinde yeniden kurulmuştur. Dağların eteklerinde kurulmuş yerleşmeler ise, eski yerleşim alanlarını korumuşlardır. Mylasa (Milas) ve Keramos (Ören), bunun tipik örnekleridir.

Bölgedeki antik çağ kent kalıntılarında, bazıları, turistik açıdan büyük değer taşımaktadır. Herekleia, Euromos, İasos, Labranda, Bargylia ve Keramos, bunlar arasında başta gelirler. Ancak, çevre düzenlemelerinin henüz yapılmamış olması, ulaşım sorunu ve taahhütlerinin yeterince yapılmamış olması gibi nedenlerle, bu kültürel kaynakların turistik potansiyelinden henüz çok az yararlanılmaktadır. Saydığımız bu sorunların çözülmesi, söz konusu ören yerlerinin önemli birer turistik çekim merkezi hâline gelmesini mümkün kılacaktır.

BİBLİYOGRAFYA

- AKARCA, A.-AKARCA,, T., 1954 Milas Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi. İstanbul Matbaası, İstanbul.
- AKARCA, A., 1987, Şehir ve Savunması. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- BOYSAL, Y., 1967, "Müskebi Kazısı 1963 Kısa Rapor." Belleten, Sayı:121, Ankara, s. 67-83.
- Herodot Tarihi (Çeviri: M.Ökmen), Remzi Kitabevi, İstanbul, 1973, Birinci Kitap, 144.
- Evliya Çelebi, Seyahatnâme, IX (1671-1672), Devlet Matbaası, İstanbul, 1935.
- BODRURLU, A.G., 1945 Bodrum Tarihi. Işık Basım ve Yayınevi, İstanbul.
- TUNAKAN, S., 1964, "Bodrum-Dirmil Kazısı İskeletleri." Belleten, Sayı:III, Ankara, s. 361-371.
- UYKUCU, K.E., 1968, İlçeleriyle Birlikte Muğla Tarihi. As Matbaası, İstanbul.
- WITTEK, P., 1986, Mentеше Beyliği (Çeviri: O.Ş. Gökyay). Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

